

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความพร้อมของกลุ่มชุมชนในโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ในจังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้ค้นคว้า รวบรวมแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. ข้อมูลเกี่ยวกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
2. ตัวชี้วัดการดำเนินงานของกลุ่มและการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม
3. ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ข้อมูลเกี่ยวกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับกลุ่ม (Group Process)

ความหมาย

กลุ่ม จะประกอบไปด้วย บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมารวมกัน กลุ่มจะต้องมีความสัมพันธ์กัน หมายความว่า ทั้งกลุ่มและบุคคลจะแยกกันไม่ได้ ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน รวมทั้งระหว่างบุคคลที่เป็นสมาชิกด้วย มีจุดมุ่งหมายและการกระทำกิจกรรมร่วมกัน เรียกว่า มีความสนใจร่วมกัน และจะต้องมีแบบแผน พฤติกรรมที่จะปฏิบัติต่อกันตามบทบาทหน้าที่ของบุคคลในกลุ่ม

สาเหตุที่ทำให้เกิดกลุ่ม

จัดตั้งขึ้นเพื่อสนองความต้องการและความพึงพอใจของมนุษย์ 3 ด้านด้วยกัน ได้แก่ ความต้องการด้านความมั่นคงปลอดภัย ความต้องการทางสังคม และความต้องการชื่อเสียงเกียรติยศ

จัดตั้งขึ้นตามลักษณะความคล้ายคลึงกัน และสิ่งดึงดูด แยกเป็น 2 รูปแบบ คือ จัดตั้งขึ้นตามลักษณะที่คล้ายคลึงกันตามลักษณะทางกายภาพของบุคคล เช่น สมาคมคนพิการ และจัดตั้งขึ้นตามลักษณะเหมือนกันทางทัศนคติ แรงจูงใจ เช่น กลุ่มอนุรักษ์นิยม

จัดตั้งขึ้นตามเหตุผลในเชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เช่น สหพันธ์กรรมการ

บทบาทของผู้นำกลุ่ม

- (1) ผู้นำในฐานะผู้บริหาร
- (2) ผู้นำในฐานะผู้วางแผน
- (3) ผู้นำในฐานะผู้วางนโยบาย
- (4) ผู้นำในฐานะผู้ชำนาญ
- (5) ผู้นำในฐานะตัวแทนของกลุ่มติดต่อกับภายนอก
- (6) ผู้นำในฐานะผู้ควบคุมความสัมพันธภายในกลุ่ม
- (7) ผู้นำในฐานะผู้ให้รางวัล และลงโทษ
- (8) ผู้นำในฐานะผู้ตัดสินประนีประนอม
- (9) ผู้นำในฐานะบุคคลตัวอย่าง
- (10) ผู้นำในฐานะสัญลักษณ์ของกลุ่ม
- (11) ผู้นำในฐานะตัวแทนรับผิดชอบ
- (12) ผู้นำในฐานะผู้มีอุดมคติ
- (13) ผู้นำในฐานะบิดา
- (14) ผู้นำในฐานะแพะรับบาป
- (15) ผู้นำในฐานะผู้ให้คำปรึกษา

แบบต่าง ๆ ของผู้นำกลุ่ม

- (1) ลักษณะที่ผู้นำได้มาซึ่งอำนาจ ได้แก่ ผู้นำแบบใช้พระเดช ผู้นำแบบใช้พระคุณ ผู้นำแบบพ่อพระ
- (2) ลักษณะวิธีการที่ผู้นำใช้อำนาจ ได้แก่ ผู้นำแบบอัตตารูปไต่ย ผู้นำแบบเสรีนิยม ผู้นำแบบประชาธิปไตย
- (3) ลักษณะของบทบาทที่ผู้นำแสดงออก ได้แก่ ผู้นำแบบบิดามารดาปกครองบุตร ผู้นำแบบใช้กลวิธีเพื่อควบคุมการบริหาร ผู้นำแบบผู้เชี่ยวชาญ

บทบาทของสมาชิกในกลุ่ม

- (1) บทบาทเกี่ยวกับการทำงาน ได้แก่ ผู้ริเริ่ม ผู้แสวงหาข้อมูลหรือความคิดเห็น ผู้ให้ข้อมูลหรือข้อคิดเห็น ผู้ชี้แจงแสดงเหตุผล ผู้บอกกล่าวหรือผู้สรุป ผู้กำหนดมาตรฐาน ผู้ปฏิบัติการ
- (2) บทบาทในการรวมกลุ่ม ได้แก่ ผู้สนับสนุนหรือผู้กระตุ้น ผู้ควบคุมการสนทนา ผู้ประสานงาน ผู้สังเกตการณ์และให้คำติชม ผู้ผ่อนคลายความตึงเครียด

(3) บทบาทเฉพาะตัวสมาชิก ได้แก่ ผู้คัดลอกตาม ผู้ก้าวร้าว ผู้ขัดคอ ผู้ชอบบดขยี้เรื่อง จุกจิกหยุมหยิม ผู้ข่มขู่ ผู้เรียกร้องการยกย่อง ผู้ผูกขาด ผู้เรียกร้องความเห็นใจจากกลุ่ม ผู้ถอนตัว และหลีกเลี่ยงการรวมกลุ่ม

ขั้นตอนการพัฒนากลุ่มในแง่การปฏิบัติ

(1) การจัดตั้งกลุ่มต้องคำนึงถึงความเหนียวแน่นและประสิทธิภาพขององค์กรเป็นหลัก
เช่น

- (1.1) กลุ่มจะต้องเกิดจากความต้องการของชุมชนและความสมัครใจ
- (1.2) กลุ่มต้องมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนร่วมกันของสมาชิก
- (1.3) กลุ่มจะต้องมีความสัมพันธ์และบรรยากาศแห่งความร่วมมือของสมาชิก
- (1.4) กลุ่มจะต้องกำหนดหน้าที่ให้สมาชิกรู้จักบทบาทหน้าที่ของตน เห็นแก่ประโยชน์ของกลุ่มมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว
- (1.5) กลุ่มต้องกำหนดหน้าที่สมาชิกให้ชัดเจน นอกเหนือจากการประชุม
- (1.6) กลุ่มจะต้องมีระเบียบวินัย อยู่ร่วมกันอย่างมีกฎเกณฑ์
- (1.7) กลุ่มจะต้องสามารถดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ยั่วยุสมาชิกให้มาพบปะกัน บ่อยครั้ง มีแผนงาน มีกิจกรรมสนองตอบความต้องการของสมาชิกกลุ่ม จะต้องไม่เป้าหมายการเพิ่มสมาชิกหรือประเมินผลกลุ่มเอง

(2) ส่วนราชการจะต้องเข้าใจปรัชญาและหลักการทำงานเพื่อการพัฒนาองค์กร ประชาชนมากกว่าเพื่อมุ่งหวัง เพื่อประโยชน์ของหน่วยงานโดยการ

(2.1) วางรากฐานการทำงานพัฒนาในชนบทหมู่บ้าน จะต้องยึดหลักความต้องการ และการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยผ่านขั้นตอนขององค์กรประชาชน เห็นความสำคัญของพลังของกลุ่ม เพื่อเปิดโอกาสและฝึกหัดการทำงานของกลุ่มเอง

(2.2) จะต้องมีเป้าหมายในการลดการที่ประชาชนและองค์กรต้องพึ่งพาส่วนราชการออกไป เช่น ใช้อำนาจในตำบลให้เป็นผู้ริเริ่มทำงานปฏิบัติ และการวัดผลด้วยตนเองส่วนราชการเป็นเพียงผู้ช่วยเหลือแนะนำด้านวิชาการเท่านั้น

(3) ส่วนราชการต้องผสมผสานแผนการดำเนินการฝึกอบรม และการให้ความรู้แก่กลุ่มหรือองค์กรประชาชนอย่างเป็นระยะ ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและคุณภาพขององค์กรให้มีความชำนาญในเรื่องต่างๆ เพิ่มขึ้น

สาเหตุหรือข้อจำกัดในการรวมกลุ่มของชาวชนบทไทย

(1) ฝ่ายชาวบ้าน

(1.1) การรวมกลุ่มของชาวบ้านมักจะทำกันในระดับตำบลหรือหมู่บ้านเท่านั้นไม่มีตัวแทนหรือหน่วยที่จะเสริมต่อจากระดับนี้ขึ้นไปสู่ระดับที่สูง เช่น อำเภอ หรือจังหวัด ทำให้เกิดการขาดตอนความต่อเนื่อง ชาวบ้านในตำบลหรือหมู่บ้านหนึ่ง ๆ อาจมีกลุ่มที่มีรากฐานจะพัฒนาไปได้อีกไกล แต่เผชิญไม่มีหน่วยที่จะให้กลุ่มนี้ กลุ่มเหล่านี้จึงไม่มีอิทธิพลหรืออำนาจที่จะเสริมต่อขึ้นไปเพื่อต่อรองเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่แท้จริงได้

(1.2) เกิดสภาวะกลุ่มเพื่อ มีกลุ่มเกิดขึ้นอย่างมากมาย ในทันทีทันใด ชาวบ้านเกิดความรำคาญ เพราะบางกลุ่มก็ไม่ได้อำนวยความสะดวกให้ตามที่ได้ตั้งจุดประสงค์ไว้ ทั้งยังเสียเวลาทำมาหากินของเขา สมาชิกยังไม่เข้าใจในวัตถุประสงค์แจ่มชัด เกิดความสับสนและไม่เห็นคุณค่าของกลุ่ม

(1.3) ชาวบ้านไม่เข้าใจจุดประสงค์ ส่วนใหญ่นี้กว่าต้องเข้าเพราะจะได้แสดงว่าคนร่วมมือกับรัฐบาล ยังไม่เข้าใจถึงผลที่กลุ่มจะอำนวยความสะดวกให้จริงจัง

(2) ฝ่ายราชการ

(2.1) การรวมกลุ่มมุ่งไปที่สิ่งล่อใจหรือรางวัลมากกว่าความต้องการของสมาชิกแทนที่จะค่อย ๆ ศึกษาว่าในท้องถิ่นคนแต่ละแห่งมีความต้องการอะไร ก็ปรากฏว่าเสนอสิ่งล่อใจถึงสมาชิกให้เข้ากลุ่ม แต่เมื่อสิ่งล่อใจหมดลง สมาชิกก็จะหมดความสนใจที่จะเข้าร่วมกลุ่มและกลุ่มก็จะต้องสลายตัวลงโดยปริยาย

(2.2) โครงการเองยังขาดความร่วมมือและประสานกันให้ดีภายในหน่วยราชการด้วยกัน เกิดสภาวะงานซ้ำซ้อน ต่างคนต่างทำ กลุ่มกระจัดกระจาย ไม่ดำเนินไปตามทิศทางเดียวกัน

(2.3) การดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ยังขาดตอน เจ้าหน้าที่ของหน่วยราชการที่ส่งออกไปช่วยเหลือและปลูกศรัทธาให้กับชาวบ้านได้แล้วนั้น ไม่ได้สร้างเงาหรือฝึกตัวแทนไว้สำหรับเป็นผู้ที่จะชักชวนสมาชิกกลุ่ม หรือชาวบ้านร่วมทำกิจกรรม ดังนั้นเมื่อไม่มีเจ้าหน้าที่เข้ามาประจำคอยแนะนำให้ทำกิจกรรม สิ่งต่าง ๆ จึงชะงักไปรวมทั้งกลุ่มและกิจกรรมของกลุ่มด้วย

ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบผลสำเร็จ

(1) กลุ่มมีความคิดริเริ่ม ความต้องการ ความสนใจร่วมกันอย่างจริงจังของสมาชิกกลุ่ม และมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นต่อกัน

(2) สมาชิกกลุ่มมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีความซื่อสัตย์และไว้วางใจกัน

- (3) ผู้นำกลุ่ม มีความสามารถในการบริหารงาน เป็นนักประสานงานที่ดี มีหลักจิตวิทยาสูง ทำให้สมาชิกเกิดศรัทธา
- (4) ความสามัคคีของสมาชิกกลุ่ม โดยเฉพาะสมาชิกกลุ่มและผู้นำกลุ่ม ต่างต้องมีความสมานฉันท์กัน
- (5) กลุ่มต้องมีการสืบทอดและถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้บุคคลได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มด้วยความสนใจและเข้าร่วมกิจกรรมได้ต่อเนื่องไป

1.2 ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ (2527:185) อ้างโดย ชินรัตน์ (2539:21) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมกับกลุ่ม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความร่วมมือร่วมใจโดยกระทำการ ดังกล่าวในห้วงเวลา และลำดับเหตุการณ์ที่ทรงประสิทธิภาพ คือ ถูกจังหวะและเหมาะสมกับทั้งกระทำการงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือได้ แสดงว่าการมีส่วนร่วมเป็นผลของความร่วมมือร่วมใจ การประสานงานและความรับผิดชอบ และวันรักษ์ (2531:11-14) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาชนบท อันได้แก่การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและจัดลำดับ ความสำคัญของปัญหา การเลือกวิธีและวางแผนในการแก้ปัญหา การดำเนินงานตามแผน และขั้นสุดท้ายคือ การติดตามและประเมินผล ในความหมายที่กว้าง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท หมายถึง การให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจในกิจกรรมของโครงการ การดำเนินงานพัฒนาชนบททุกขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน การใช้ประโยชน์และ การประเมินผล

ทฤษฎีการมีส่วนร่วมจะมีอยู่มากมายหลายทฤษฎีด้วยกัน แต่ละทฤษฎีการมีส่วนร่วมสามารถแบ่งออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ คือ ทฤษฎีความเป็นผู้แทน (Representative) และทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy)

ทฤษฎีความเป็นผู้แทน (Representative)

ทฤษฎีนี้เน้นความเป็นผู้แทนของผู้นำ และถือว่าการมีส่วนร่วมในการเลือกตั้ง/ถอดถอนผู้นำ เป็นเครื่องหมายของการที่จะให้หลักประกันกับการบริหารงานดี อย่างไรก็ตามทฤษฎีนี้เน้นเฉพาะการวาง โครงการสร้างสถาบันเพื่อเป็นเครื่องมือในการให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมเท่านั้น เช่น การเลือกตั้งทั่วไป การเลือกตั้งโดยคะแนนลับ และประชุมปรึกษาหารือประจำปี จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมตามนัยของทฤษฎีนี้ มิได้เปิดโอกาสให้ผู้ตามได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

ขององค์การอย่างแท้จริง และผู้ที่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการตัดสินใจ ได้แก่ บรรดาผู้นำต่าง ๆ ที่เสนอตัวเข้าสมัครรับการเลือกตั้ง ส่วนผู้ตามนั้นเป็นเพียงแค่ไม้ประดับเท่านั้น

ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy)

ตามแนวความคิดทฤษฎีนี้ การมีส่วนร่วมมีวัตถุประสงค์ ไม่เฉพาะแต่การเข้าไปพิจารณาเลือกตั้ง หรือถอดถอนผู้นำเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการวางนโยบาย ยิ่งกว่านั้นทฤษฎีนี้ยังมองการมีส่วนร่วมเป็นการให้การศึกษา และพัฒนาการกระทำทางการเมืองและสังคมที่มีความรับผิดชอบนั้นก็คือ การไม่ยอมให้มีส่วนร่วมนับว่าเป็นการคุกคามต่อเสรีภาพของผู้ตาม

ปรัชญาของการมีส่วนร่วม

ค่านิยมของสังคมไทยในสมัยก่อนยังยึดติดกับพฤติกรรมแบบ “ตัวใครตัวมัน” การทำงานและกิจกรรมต่าง ๆ มักจะจำกัดขอบเขตอยู่แต่ภายในครอบครัวและญาติพี่น้อง คนไทยชอบทำงาน โคดเคี้ยวไม่ชอบการรวมกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มที่มีความสลับซับซ้อน ในชนบทการรวมกลุ่มถาวรจึงเป็นสิ่งที่ยาก ส่วนมากกลุ่มจะรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ และรวมกันได้ชั่วคราวชั่วคราพอเสร็จงานหนึ่ง ๆ กลุ่มก็จะสลายตัวไปแม้แต่การลงแขกเกี่ยวข้าว การตั้งกลุ่มหนุ่มสาวเพื่อกิจกรรมทางประเพณีเมื่อพ้นเทศกาลทำบุญตามประเพณีแล้ว กิจกรรมของกลุ่มก็จะซบเซาลงไป กลุ่มทั้งหลายในชนบทไม่ว่าจะเป็นกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มกิจกรรมด้านการเกษตรต่าง ๆ เมื่อหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้ามาจัดตั้ง และถอนตัวออกไป กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะไม่มีกิจกรรมที่จะทำอย่างต่อเนื่อง วันรัศมี (2531) กล่าวว่า การที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นและตนเองมากยิ่งขึ้นนั้น เช่นเดียวกับ ชินรัตน์ (2539) ที่ได้กล่าวว่า การใช้องค์กร ประชาชน เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมและกำหนดการมีส่วนร่วมอาจจะทำได้ในหลายรูปแบบ คือ

องค์กรดั้งเดิม (Indigenous Organizations)

จากการศึกษาของธนาคารโลก พบว่าการให้กลุ่มดั้งเดิมในชุมชนดำเนินโครงการเอง หรือจัดเป็นกลุ่มใหม่ เป็นทรัพยากรที่สำคัญในความสำเร็จของโครงการ เพราะความเป็นกลุ่มก้อน และความเชื่อถือในความจริงใจต่อกัน แต่การสร้างกลุ่มแบบเป็นทางการ โดยไม่ใช่กลุ่มที่มีรากฐานจากกลุ่มไม่เป็นทางการก็ยังมีอยู่ และตัวอย่างการทำงานที่ได้ผลนั้นองค์กรที่ตั้งขึ้นไม่ควรเน้นเพียงด้านเศรษฐกิจหรือกายภาพแต่ควรมีการรวมตัวกันอย่างดีและต้องมีการผสมผสานทางการเมืองด้วย

การสร้างองค์กร (Building Organizations)

องค์กรเป็นสิ่งจำเป็นในการช่วยให้การมีส่วนร่วมมีประสิทธิภาพ และโครงการได้รับความสำเร็จ การจัดองค์กรมีหลายรูปแบบ อาจจะเป็นแบบจากบนลงล่างหรือจากล่างขึ้นบนขึ้นอยู่กับว่าผลประโยชน์ตกที่ใคร ประโยชน์ของการสร้างองค์กรมีหลายอย่าง เช่น เพิ่มการมีส่วนร่วม เพิ่มการได้มาของทรัพยากรต่าง ๆ ส่งเสริมการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้องค์กรในชนบทสามารถช่วยให้เกิดการพัฒนาได้คือ ช่วยให้มีการพัฒนาระบบการสื่อสารสองทางที่มีประสิทธิภาพในการกำหนดโครงการ การติดตามและการประเมินผลองค์กรท้องถิ่นเป็นพาหนะ เพื่อกระตุ้นและเสริมการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เช่น การยอมรับการทำกรเกษตรแผนใหม่ในพื้นที่ที่มีระบบตลาดและสินค้าที่ล้าหลัง องค์กรในท้องถิ่นจะช่วยเหลือ และผลักดันในเรื่องการแบ่งปันความเสี่ยง นอกจากนี้ การใช้ประโยชน์จากองค์กรที่มีอยู่จะช่วยเพิ่มสมรรถภาพในการแก้ปัญหาในระดับท้องถิ่น และทำให้โครงการนั้นนำมาซึ่งการดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง

การใช้กลุ่มเล็ก ๆ (Use of Small Groups)

การใช้กลุ่มเล็ก ๆ เป็นวิถีทางเพื่อระดมชวนาชาวไร่และชาวชนบทเข้ามามีส่วนร่วมอย่างอิสระ บรรยากาศของคนที่มาอยู่ในกลุ่มนี้จะทำให้กล้าแสดงออก กล้าตัดสินใจและเสี่ยงที่จะทำอะไร เพราะสมาชิกจะมีการอภิปรายถกเถียง มีการหามติของสมาชิกบางคนเมื่ออยู่ในกลุ่มก็มีความต้องการจะแบ่งเอาความเสี่ยงของกลุ่มมาไว้ด้วย การมีกลุ่มจึงยืนยันว่ากลุ่มกระตุ้นให้กล้าเสี่ยงและเกิดการเปลี่ยนแปลง

โดยสรุปผลสำเร็จของการพัฒนาชนบท ขึ้นอยู่กับการสนับสนุนของประชาชนและการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง ประชาชนในชนบทรู้ว่าพวกเขาต้องการอะไรเพื่อพัฒนาตนเอง ถึงแม้ว่าพวกเขาจะมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ และไม่ได้รับการศึกษา แต่เขามีสติปัญญาที่ซ่อนเร้น (Latent talent) ที่จะค้นหาทางเลือกในการแก้ปัญหาของท้องถิ่น และครอบครัวของตนเองได้

2. ตัวชี้วัดการดำเนินงานของกลุ่มและการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม

การชี้วัดความเข้มแข็งของกลุ่ม สามารถพิจารณาจากกรอบตัวชี้วัดได้ดังนี้ คือ
 สถิติการณ์ (2539 : 250-253)

วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม อาจวัดจากระดับขั้นของการพัฒนากลุ่มว่ามีลักษณะเป็นกลุ่มสนใจหมายถึง มีการรวมตัวพูดคุยถกเถียงถึงปัญหา กลุ่มศึกษาเรียนรู้ทั้งในและนอกชุมชนเพื่อแก้ปัญหา และกลุ่มกิจกรรมหมายถึง มีการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน

กฎกติกา กลุ่มจะมีความเข้มแข็ง จะมีการกำหนด กฎกติกา ระเบียบ เพื่อควบคุม พฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มหรือองค์กรจะมีการออกกฎระเบียบและกติกา เพื่อใช้บังคับกับ สมาชิกกลุ่ม สมาชิกควรมีส่วนร่วมในการออกกฎระเบียบและกติกา และสมาชิกควรปฏิบัติตาม กฎระเบียบและกติกาด้วย

สมาชิก กลุ่มที่เข้มแข็งได้ ต้องคำนึงถึงสมาชิกทั้งในด้านจำนวน และคุณภาพใน การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนถึงความเอาใจใส่ ความพร้อมเพรียงในการทำกิจกรรม ร่วมกัน และความรู้จักหน้าที่และทำหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ การวัดในเรื่องนี้อาจวัดจาก จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ระดับพูดคุยถึง ปัญหา ระดับเสนอความคิด ระดับลงมือปฏิบัติ

กรรมการกลุ่ม กรรมการกลุ่มที่ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งในการช่วยให้ กลุ่มมีความเข้มแข็ง ดังนั้นตัวชี้วัดในเรื่องกรรมการกลุ่มที่สำคัญ เช่น ความรู้ความสามารถของ กรรมการ ความซื่อสัตย์สุจริต ความรับผิดชอบในการประชุม การติดตามงานและประเมินผลงาน เป็นต้น

กิจกรรม การดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่มทำขึ้น เป็นตัวชี้วัดอย่างหนึ่งถึง ความเข้มแข็งของกลุ่ม เช่น กิจกรรมด้านการพัฒนาอาชีพของสมาชิก กิจกรรมด้านพัฒนาสังคม กิจกรรมด้านการรับความรู้จากเจ้าหน้าที่ และกิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และ ทรัพยากรสาธารณะของชุมชน

กองทุนของกลุ่ม ความสามารถในการระดมทุนภายในของตนในชุมชน นับเป็น เครื่องมือสะท้อนถึงศักยภาพ และความเข้มแข็งของกลุ่มได้เป็นอย่างดี ซึ่งตัวชี้วัดในประเด็นนี้ ได้แก่ ขนาดของกองทุนที่ระดมจากสมาชิก ประเภทของกองทุน เช่น กองทุนธนาคารข้าว ธนาคารวัว กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ความสม่ำเสมอในการออม / ฝาก เข้ากองทุน สมาชิก อัตรา การเจริญเติบโตของกองทุน เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาองค์กรหรือกลุ่มของตนเอง โดยเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ องค์กรหรือกลุ่มมีความสำคัญในการช่วยพัฒนากลุ่ม สมาชิก รวมถึง ท้องถิ่น และครอบครัวของประชาชน ซึ่งในการมีส่วนร่วมนั้น กลุ่มควรให้สมาชิกได้เข้ามามี ส่วนร่วมในทุก ๆ ขั้นตอนของกิจกรรมขององค์กรหรือกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกได้ตระหนักว่าเป็น ส่วนหนึ่งขององค์กรนั้น และจะต้องมีหน้าที่ที่มีความรับผิดชอบที่จะต้องปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ กติกาขององค์กร รวมถึงการร่วมรับผลประโยชน์ที่ได้จากการเข้ามาเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือ องค์กร ดังนั้น นอกจากการพิจารณาความพร้อมในการดำเนินงานของกลุ่มชุมชน โครงการ

“หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ในด้านการดำเนินงานและการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์แล้ว ควรพิจารณาปัจจัยการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มในด้านต่าง ๆ ด้วย

3. ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

นโยบายการดำเนินงาน หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นแนวคิดที่จะสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนเป็นการสร้างอาชีพ นำไปสู่การมีรายได้ที่มั่นคงและต่อเนื่อง ประชาชนพึ่งตนเองได้ในที่สุด หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ไม่ได้หมายความว่า 1 ตำบลมีเพียง 1 ผลิตภัณฑ์ แต่ความหมายกว้างกว่านั้นบางผลิตภัณฑ์อาจรวมกัน 2-3 ตำบลใกล้เคียงก็ได้ (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2544)

หลักการและนโยบายของรัฐบาล

นโยบายรัฐบาลที่เกี่ยวกับ 1หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

1. นโยบายพักชำระหนี้ เป็นการให้ประชาชนมีช่วงเวลาหายใจ มีจิตใจ และสมองที่จะคิดตั้งหลัก สร้างชีวิตใหม่
2. การจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านกู้เงินกองทุนไปสร้างอาชีพในส่วนตัวตนเอง คิดไว้ อาจทำคนเดียวหรือรวมกันทำก็ได้
3. Internet ตำบล เป็นช่องทางในการขายสินค้า หรือแลกเปลี่ยนเชื่อมโยงประสบการณ์และความรู้ เพื่อไปสู่การพัฒนาที่ถูกทางและต่อเนื่องในอนาคตอาจเชื่อมโยงประสบการณ์และความรู้ เพื่อไปสู่การพัฒนาที่ถูกทางและต่อเนื่องในอนาคตอาจเชื่อมโยงกันทั่วประเทศและเชื่อมโยงกับตลาดโลกได้

วิธีการ

ทุกคนที่เกี่ยวข้องเป็นกลไกสำคัญ ต้องทำหน้าที่เป็นที่เล็งคอยกระตุ้นส่งเสริมให้ประชาชนร่วมกันคิด ร่วมกันทำ โดยปราศจากการครอบงำ ชี้นำ โดย

1. ต้องทำความเข้าใจแนวคิด ปรัชญา 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ให้ชัดเจนอย่างถ่องแท้เพื่อสามารถดำเนินการได้ถูกต้อง ต้องมีการตรวจสอบให้ถูกต้องตรงตามปรัชญาหรือแนวคิดดังกล่าว
2. ส่งเสริมให้เกิดการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ วิธีการผลิตสินค้าชุมชนที่ประสบผลสำเร็จไปสู่ชุมชนอื่น แต่ไม่ใช่การเลียนแบบตัวผลิตภัณฑ์ เพื่อให้มีสินค้าผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายและกระจายทั่วประเทศ ตามวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น
3. ส่งเสริมการตลาด และสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงการตลาด สินค้า ผลิตภัณฑ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศ

4. การบูรณาการ มีหลายหน่วยงานที่ทำเรื่อง 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์เพราะทุกคนอยากสนองนโยบายรัฐบาล ผู้ว่าราชการจังหวัด สามารถบูรณาการได้ โดยการจัด Workshop นำงบประมาณของทุกหน่วยงานมาบูรณาการกัน เพื่อไปสู่เป้าหมายสุดท้ายคือความเป็นชาตินิยม โดยเริ่มจากการเป็นท้องถิ่นนิยมก่อนแล้วขยายผลต่อไปเป็นชาตินิยมเพื่อนำไปสู่การส่งการส่งออกสินค้าในที่สุด การมี Internet จะสามารถนำเรื่องนี้จูงนำไปสู่ E-Commerce ในที่สุด

2.1 ข้อมูลทั่วไปโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”

โครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เป็นโครงการที่รัฐบาลจัดทำขึ้นเพื่อให้ชุมชนหรือตำบลใช้ศักยภาพหรือพลังที่มีอยู่แก้ปัญหาของตนเองด้วยการพัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนให้มีเอกลักษณ์ดีเด่น แสดงถึงภูมิปัญญาและของดีที่อยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งสมควรที่จะนำออกมาเผยแพร่ แสดงถึงความภาคภูมิใจของคนในตำบลที่ได้พัฒนาให้เกิดขึ้น และรักษาไว้เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้เข้าไปสัมผัสและศึกษา และสามารถเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายพัฒนาไปสู่ธุรกิจ ชุมชนอันเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการกอบกู้บ้านเมืองให้พ้นจากภาวะวิกฤตได้ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2544)

แนวคิด หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นแนวคิดที่จะสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนเป็นการสร้างอาชีพนำไปสู่การมีรายได้ที่มั่นคงและต่อเนื่อง ประชาชนพึ่งตนเองได้ในที่สุด “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ไม่ได้หมายความว่า 1 ตำบล มีเพียง 1 ผลิตภัณฑ์ แต่ความหมายกว้างกว่านั้น คือ บางผลิตภัณฑ์อาจรวมกัน 2 ตำบล ก็ได้

นโยบายหลัก 3 ประการ

1. มาตรฐานผลิตภัณฑ์คุณภาพระดับโลก

ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นต้องมีคุณภาพได้มาตรฐาน มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องสอดคล้องกับวัฒนธรรม และมีจุดเด่นเฉพาะเป็นที่ยอมรับของตลาดภายในประเทศ และตลาดโลก

2. มีเอกลักษณ์ที่สื่อชื่อเพียงหนึ่งเดียว

ต้องมีการระดมความคิดในการคิดค้น และพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดเท่าที่จะช่วยกันทำได้ โดยคำนึงถึงการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นให้สอดคล้องอย่างเหมาะสมไม่ซ้ำแบบกัน และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของหมู่บ้านหรือตำบลให้เป็นที่ยอมรับทั่วไป

3. พัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการปรับปรุงเทคโนโลยี

การสร้างบุคคลที่มีความคิดกว้างไกล มีความรู้ความสามารถให้เกิดขึ้นในสังคม มีการวางแผนการตลาด มุ่งเน้นการผลิต และการบริการโดยคำนึงถึงผู้บริโภคเป็นหลัก (กระทรวงมหาดไทย, 2544)

กิจกรรมหลัก

1. ขยายสินค้าท้องถิ่นไปยังตลาด

ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเป็นจุดเด่นของท้องถิ่น รวมทั้งการพัฒนาคุณภาพเพื่อขยายตลาดออกสู่เครือข่ายท้องถิ่น ภาคเมือง และตลาดโลก

2. ผลิตและคิดค้นขึ้นเองในท้องถิ่น

โดยอาศัยความรู้ความสามารถของคนในชุมชน ให้ความร่วมมือกันรับผิดชอบ มีหน่วยงานของจังหวัด กระทรวง กรม กอง เป็นผู้คอยให้คำแนะนำ และคอยให้การสนับสนุนในด้านของเทคโนโลยี และการคิดค้นอุปกรณ์หรือเครื่องมือต่าง ๆ

3. การสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพของท้องถิ่น

ท้องถิ่นนั้น ๆ ต้องมีการเลือกเฟ้นบุคลากรที่มีความรู้ สามารถมองการณ์ไกล สามารถวางแผนงานในระยะยาวเป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่น แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อช่วยกันแก้ปัญหา และพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่จะผลิตขึ้น

พลังขับเคลื่อนของโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

พลังสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการนี้ ประกอบด้วย ระบบราชการ บริษัท ผู้นำและองค์กรของประชาชน ดังนี้คือ

1. ระบบราชการ การพัฒนาตามกระบวนการนี้เป็นการสร้างและพัฒนาจากภายใน เป็นขบวนการคิดและทำจากล่างสู่บน โดยประชาชนมีส่วนร่วม ดังนั้น ราชการจึงเป็นเพียงพี่เลี้ยง โดยเฉพาะในระดับหมู่บ้านและตำบล ราชการยังคงคอยติดตาม ประเมิน และรวบรวมข้อมูลข่าวสารต่างๆ ตลอดจนสนับสนุนงบประมาณสำหรับศูนย์ที่คอยช่วยเหลือด้านเทคนิคการผลิต การแปรรูปผลิตภัณฑ์

2. บริษัท จังหวัดต้องการการมีส่วนร่วมของบริษัทในท้องถิ่น จังหวัดต้องเชื่อว่าบริษัทเหล่านี้จะรับผิดชอบ และแก้ไขปัญหาโดยนำผลผลิตเหล่านั้นไปแปรรูป

3. ผู้นำ ผู้นำในที่นี้มิได้หมายถึงเฉพาะผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ที่เป็นผู้ปกครองเท่านั้น แต่หมายรวมถึงผู้นำที่มาจากภาคประชาชนอื่นๆ เช่น สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร ผู้ประกอบการในท้องถิ่น ผู้นำเหล่านี้เป็นผู้ตามธรรมชาติสามารถเป็นตัวแทนของความต้องการได้

4. องค์กรประชาชน ได้แก่ กลุ่มต่าง ๆ ของเกษตรกร กลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ หอการค้า ฯลฯ กลุ่มเหล่านี้เป็นกลุ่มตัวแทนของผลประโยชน์ของประชาชน ซึ่งจะวางรูปแบบและบรรทัดฐานต่าง ๆ รวมถึงการเลือกผลิตภัณฑ์ การผลิต การวางแผนกลยุทธ์ เป็นต้น

วิธีการ

ทุกคนที่เกี่ยวข้องเป็นกลไกสำคัญ ต้องทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยง คอยกระตุ้น ส่งเสริมให้ประชาชนร่วมคิด ร่วมกันทำ โดยปราศจากการครอบงำ ชี้นำโดย

1. ต้องทำความเข้าใจแนวคิด ปรัชญา 1 คำบด 1 ผลิตภัณฑ์ให้ชัดเจนอย่างถ่องแท้ เพื่อสามารถดำเนินการได้อย่างถูกต้อง ต้องมีการตรวจสอบให้ถูกต้องตามปรัชญาหรือแนวคิดดังกล่าว

2. ส่งเสริมให้เกิดการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์วิธีการผลิตสินค้า ชุมชนที่ประสบความสำเร็จไปสู่ชุมชนอื่น แต่ไม่ใช่การเลียนแบบตัวผลิตภัณฑ์ เพื่อให้มีสินค้าผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายและกระจายทั่วประเทศ ตามวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น

3. ส่งเสริมการตลาด และสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงการตลาด สินค้า ผลิตภัณฑ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศ

กลุ่มเป้าหมาย

ในปีงบประมาณ 2544 จะดำเนินการในชุมชนที่คัดเลือกจากชุมชนที่มีความพร้อม มีผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และมีผู้ทางการตลาดพอสมควร จำนวนไม่เกิน 200 กลุ่ม ตามศักยภาพ โดยคัดเลือกจากกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

1. กลุ่มสหกรณ์/สตรี และเยาวชนสหกรณ์ที่อยู่ในความดูแลของกรมส่งเสริม สหกรณ์

2. กลุ่มเกษตรกร ภายใต้ศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีตำบลหลักที่อยู่ในความดูแลของกรมส่งเสริมการเกษตร

3. กลุ่มทั่วไป (ที่มีศักยภาพ/แหล่งท่องเที่ยว)

กิจกรรมหลักของโครงการ

1. การปรับปรุงพัฒนาผลิตภัณฑ์ และบรรจุภัณฑ์ให้มีคุณภาพและสุขอนามัยได้มาตรฐานโดยความร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีการผลิต การแปรรูป การควบคุมคุณภาพ และการบรรจุภัณฑ์

2. การพัฒนาตั้งศูนย์ด้านการตลาด โดยความร่วมมือกับภาคเอกชนเพื่อเป็นการนำสินค้าจากแหล่งผลิตสู่ผู้บริโภค โดย

- การจัดตั้งศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์จังหวัด
- การสร้างระบบตลาดในลักษณะการขายผลิตภัณฑ์จากแหล่งผลิตไปสู่ผู้บริโภค

การจัดระบบร้านค้าเครือข่าย และพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (E-commerce)

3. การโฆษณาประชาสัมพันธ์เปิดตัวสินค้า (Promotion) เพื่อรณรงค์ให้คนไทยหันมาใช้สินค้าในโครงการ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสร้างเอกลักษณ์สินค้าพัฒนาชุมชนของแต่ละพื้นที่และสร้างจุดขายที่ดีให้แก่ชุมชน
2. เพื่อลดความซ้ำซ้อนของสินค้าในพื้นที่ใกล้เคียง ลดปัญหาทางการตลาด พัฒนาชุมชน ทำให้มีช่องทางจำหน่ายเพิ่มมากขึ้น
3. เพื่อค้นหา และฟื้นฟูทุนทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เอื้อต่อธุรกิจชุมชน
4. เพื่อส่งเสริมการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างนวัตกรรมใหม่ให้เกิดขึ้น
5. เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวซื้อสินค้าจากแหล่งผลิต และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

เป้าหมาย

ชุมชนแต่ละตำบลสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ และฟื้นฟูทุนทางสังคมในชุมชนให้เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่มีคุณค่า และพัฒนาให้เป็นธุรกิจชุมชน และสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่นได้ และมีเครือข่ายทางธุรกิจที่หลากหลายทั่วประเทศ โดยยึดหลักการ คือ

หลักการของโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ มี 3 ประการ คือ

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล ผลิตภัณฑ์และบริการที่ใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล
2. ฟังตนเองและคิดอย่างสร้างสรรค์ ทำความฝันให้เป็นจริงด้านกระบวนการ หนึ่งตำบล
3. หนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยสร้างกิจกรรมที่อาศัยศักยภาพของท้องถิ่น
4. การสร้างทรัพยากรมนุษย์ พุ่มพื้กประชาชนให้สู้ชีวิตด้วยความท้าทาย และมีจิตวิญญาณแห่งการสร้างสรรค์

ขั้นตอนวิธีการดำเนินงาน 5 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 การเรียนรู้/ประชาสัมพันธ์โครงการ

1) คณะทำงานระดับตำบล/อำเภอ/จังหวัด ร่วมจัดค้นหาผลิตภัณฑ์ที่มีลักษณะเด่นในแต่ละท้องถิ่น

- 2) ประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ แนวคิด หลักการ ปรัชญา
- 3) แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน จังหวัด/อำเภอ
- 4) กำหนดแผนงาน แนวทางการดำเนินการ เน้นหลักการทำงาน “พหุภาคี”

ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดผลิตภัณฑ์

1) คณะทำงานระดับตำบล/อำเภอ/จังหวัด ร่วมจัดค้นหาผลิตภัณฑ์ที่มีลักษณะเด่นในแต่ละท้องถิ่น

- 2) คัดเลือก/จัดลำดับผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์

- 1) วางแผนการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์
 - ด้านการบริหารจัดการ
 - การแปรรูปผลิตภัณฑ์
 - การบรรจุภัณฑ์ การออกแบบ
- 2) ดำเนินการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์
- 3) วิจัยผลิตภัณฑ์

ขั้นตอนที่ 4 การขยายตลาด (กระจายสินค้า)

- 1) วางแผนการจำหน่ายผลิตภัณฑ์สู่ตลาดภายใน
- 2) วางแผนการขนส่ง จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์
- 3) ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ ทางสื่อ E-Commerce
- 4) การประชาสัมพันธ์ในเชิงรุก
- 5) จัดประกวดผลิตภัณฑ์ มอบประกาศเกียรติคุณ
- 6) วิจัยการตลาด

ขั้นตอนที่ 5 การติดตาม/ประเมินผล

- 1) กำหนดเกณฑ์ชี้วัด และมาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์
- 2) ติดตามประเมินผลโดยคณะกรรมการจังหวัด/อำเภอ
- 3) เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ ผลการดำเนินงาน

2.2 เกณฑ์การคัดเลือกผลิตภัณฑ์ ของ กอ.นตผ.

1. คณะอนุกรรมการกำหนดมาตรฐาน หลักเกณฑ์การคัดเลือกผลิตภัณฑ์ ได้พิจารณา กำหนดหลักเกณฑ์มาตรฐานการคัดเลือกผลิตภัณฑ์ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มสินค้า และ 2) กลุ่มศิลปวัฒนธรรม สถานที่ และบริการ โดยความเห็นชอบของ กอ.นตผ. แล้ว เมื่อ 3 ธันวาคม 2544

2. หลักเกณฑ์มาตรฐานการคัดเลือกผลิตภัณฑ์ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

2.1 เกณฑ์เบื้องต้นเป็นเกณฑ์ที่สินค้าทุกประเภทที่นำมาพิจารณาจะต้องผ่านก่อนซึ่งจะต้องเป็นสินค้าที่ไม่มีลักษณะข้อใดข้อหนึ่งต่อไปนี้

- 1) วัตถุดิบนำเข้าจากต่างประเทศ 100%
- 2) วัตถุดิบที่นำมาผลิตเป็นของผิดกฎหมายหรือเถียงภาษี
- 3) เป็นสินค้าที่เลียนแบบหรือละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา
- 4) เป็นสินค้าที่ก่อให้เกิดอันตรายอย่างร้ายแรงต่อชุมชนหรือสิ่งแวดล้อม

2.2 เกณฑ์ที่ใช้คัดเลือกสินค้าที่จะขึ้นบัญชีโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

1) ด้านตัวสินค้า ประกอบด้วย ดังนี้

1.1) ปัจจัยที่ใช้ในการผลิต

- สัดส่วนการใช้วัตถุดิบในการผลิต
- ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.2) การผลิต

- การพัฒนารูปแบบสินค้า
- คุณภาพสินค้า
- กระบวนการผลิตต่อสิ่งแวดล้อม

1.3) การตลาด

- แหล่งจำหน่ายสินค้า
- จำนวนแหล่งจำหน่ายสินค้าของชุมชน
- การเพิ่มขึ้นของยอดจำหน่ายเทียบกับปีที่แล้ว
- ความต่อเนื่องของตลาด และรูปแบบของบรรจุภัณฑ์

2) ด้านความเข้มแข็งหรือการบริหารจัดการของชุมชน

2.1) ปัจจัยที่ใช้ในการผลิต

- จำนวนสมาชิก
- อายุกลุ่มที่เริ่มผลิตเพื่อจำหน่าย

2.2) การผลิต

- ความต่อเนื่องการผลิต
- การจัดการด้านกระบวนการผลิต

2.3) การตลาด

- ความสามารถในการหาตลาดของกลุ่ม

2.4) ระบบบัญชีและการเงิน

- กองทุนของกลุ่ม
- ระบบการบันทึกบัญชี
- สัดส่วนการลงทุนของกลุ่ม

2.5) อื่น ๆ

- การบริหารจัดการกลุ่ม
- ระบบเครือข่าย

3. การกำหนดระดับศักยภาพหรือความพร้อมของชุมชน/สินค้า (ตามหลักเกณฑ์ของกรมส่งเสริมการเกษตร)

การวัดความพร้อมของกลุ่มชุมชนในโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ตามเกณฑ์ของการกำหนดระดับศักยภาพหรือความพร้อมของชุมชน/สินค้าของกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้กำหนดปัจจัยต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการคัดเลือกสินค้าที่มีศักยภาพหรือมีความพร้อมที่จะขึ้นบัญชีโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” กำหนดเป็นคะแนน มีคะแนนรวม 100 คะแนน โดยจะประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ทั้งในด้านตัวสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ และด้านความเข้มแข็งชุมชนหรือการบริหารจัดการของชุมชน รวมทั้งสิ้น 20 ตัวแปร ซึ่งจะนำมากำหนดระดับศักยภาพหรือความพร้อมของชุมชน/สินค้า เป็น 3 ระดับ ดังนี้

1. ระดับ 3 ดาว HHH (ระดับที่มีศักยภาพหรือความพร้อมระดับมาก) ได้คะแนน 80 คะแนน ขึ้นไป
2. ระดับ 2 ดาว HH (ระดับที่มีศักยภาพหรือความพร้อมระดับปานกลาง) ได้คะแนนระหว่าง 60 – 79 คะแนน
3. ระดับ 1 ดาว H (ระดับที่มีศักยภาพหรือความพร้อมระดับค่อนข้างน้อยถึงระดับน้อย) ได้คะแนนต่ำกว่า 60 คะแนน

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พรหมพันธุ์ (2542) ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อระดับความสำเร็จของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ความสำเร็จของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรประสบความสำเร็จในระดับปานกลาง ในเรื่องความรู้ในการบริหาร ความรู้เกี่ยวกับการจัดการและการดำเนินธุรกิจ การได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และมีความพึงพอใจในผลตอบแทนจากกลุ่มแม่บ้านอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ และระดับการศึกษา ปัจจัยด้านสังคม ได้แก่ ระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่ม การติดต่อเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและการดำรงตำแหน่งทางสังคม และปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้รวม รายได้นอกภาคการเกษตร รายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และการดำเนินธุรกิจมีส่วนร่วมของกลุ่ม มีผลต่อระดับความสำเร็จของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ปัญหาและอุปสรรคของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่สำคัญคือ การขาดเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินธุรกิจกลุ่ม ขาดการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ขาดความรู้ในด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์การเกษตร รวมทั้งการถนอมอาหาร ขาดตลาดจำหน่ายของกลุ่มที่ผลิต ขาดความสามัคคี กลุ่มยังมีรายได้น้อยจากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และยังขาดวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม

จินทนา (2538) ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยบางประการที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” พบว่า ปัจจัยที่มีความแตกต่างกันในกลุ่มทั้งสองและน่าจะมีผลทำให้การดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจังหวัดพระนครศรีอยุธยาประสบความสำเร็จ คือ ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำกลุ่มในการช่วยสมาชิกตัดสินใจที่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของสมาชิกด้านจิตวิทยา ได้แก่ ความพึงพอใจในผลตอบแทนที่ได้รับจากการเป็นสมาชิกกลุ่มและการรับรู้วัตถุประสงค์การดำเนินงานกลุ่ม ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของกลุ่ม คือ กลุ่มจัดประชุมพร้อมทั้งให้สมาชิกร่วมกันดำเนินกิจกรรมเดือนละครั้ง และกลุ่มให้สมาชิกร่วมกันแสดงความคิดเห็นแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ขณะร่วมดำเนินกิจกรรม และปัจจัยเกี่ยวกับสถานการณ์กลุ่ม ได้แก่ การจัดสรรกำไรสุทธิประจำปี เพื่อจ่ายเป็นเงินปันผลเฉลี่ยคืนตามหุ้นให้แก่สมาชิกอย่างยุติธรรมและกลุ่มเก็บไว้เป็นทุนสำรองเพื่อดำเนินงานกลุ่มปีต่อไป และสมาชิกพอใจรายได้จากการเป็นสมาชิกกลุ่มและสมาชิกมีความพอใจและภูมิใจชื่อเสียงของกลุ่มในสังคมมากเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรกลุ่มอื่น ๆ ที่สมาชิกรู้จัก

ผ่องผิว (2539) ศึกษาเรื่อง “การรวมตัวของสตรีในชนบท กรณีศึกษากลุ่มสตรีแม่บ้านศรีดอนมูล ตำบลชมพู อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า กลุ่มสตรีที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มกันในหลายลักษณะ ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และได้รับจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ เงื่อนไขที่เป็นปัจจัยให้มีการรวมกลุ่มกันมีหลายประการ เช่น กรณีความสัมพันธ์ของคนใน

ชุมชนการแบ่งบทบาทเพศชายและเพศหญิง ประเพณีความเชื่อ และวัฒนธรรมของชุมชน เช่น การเห็นตัวอย่างจากกลุ่มอื่น ๆ และความคิดในการพัฒนาสตรีของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ศิริวรรณ (2533) ได้ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรกรในอำเภอสันทรายและอำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกแม่บ้านเกษตรกร คือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกแม่บ้านเกษตรกรมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับตัวแปรอิสระดังนี้คือ อายุ รายได้ ประสพการฝึกอบรม ความถี่ในการติดต่อกับเจ้าพนักงานเทคนิคเกษตร และความพึงพอใจในผลตอบแทนที่ได้รับจากการเป็นสมาชิกกลุ่ม ส่วนปัจจัยที่มีความสำคัญ ต่อการทำนายการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรกลุ่มประสบความสำเร็จและกลุ่มไม่ประสบความสำเร็จ นั้นมีเพียง 2 ตัวแปร คือ ประสพการณ์การฝึกอบรมและระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่มโดยตัวแปรอิสระทั้ง 2 ตัวแปรร่วมกันให้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r) เท่ากับ .45 และสามารถทำนายได้ร้อยละ 20 ($R^2 = .200$)

บุปผา (2538) ได้ศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและไม่สำเร็จของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในจังหวัดลำปาง พบว่า ระดับการศึกษาและการมีตำแหน่งอื่นในหมู่บ้านของประธานกลุ่ม มีผลต่อความสำเร็จและไม่สำเร็จของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร การเปลี่ยนแปลงขนาดของกลุ่มและความร่วมมือกันของสมาชิกมีผลต่อความสำเร็จและไม่สำเร็จของกลุ่ม สถานการณ์ของกลุ่ม แม่บ้านเกษตรกรที่มีผลต่อความสำเร็จและไม่สำเร็จของกลุ่ม ได้แก่ ความชัดเจนตามโครงสร้างของงาน และการมีอำนาจในตำแหน่งของประธานกลุ่ม และลักษณะส่วนบุคคล สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีผลต่อความสำเร็จและไม่สำเร็จของกลุ่ม ได้แก่ รายได้นอกภาคการเกษตร การรับรู้ที่ได้รับ

อุษณีย์ (2541) ได้ศึกษา “ธุรกิจชุมชน” ทางเลือกใหม่ในการพัฒนาอุตสาหกรรม กรณีศึกษาสถานีบริการน้ำมันบางจาก พบว่า แนวทางในการพัฒนาประเทศมีแนวโน้มที่จะมุ่งให้เกิดการพัฒนาตนเองในระดับชุมชนชนบทไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยจึงได้เสนอทางเลือกที่จะทำให้ชุมชนมีการพัฒนาด้วยตนเองนั้น คือ แนวทางธุรกิจชุมชน ซึ่งชุมชนนี้จะเป็นความร่วมมือของคนในชุมชนในการที่จะก่อตั้งธุรกิจขึ้นในการที่จะก่อตั้งธุรกิจชุมชน โดยจะเป็นการร่วมทุน ร่วมบริหาร และร่วมรับผลประโยชน์จากการดำเนินการนั้น

ใจมานัส (2540) ศึกษาถึง ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวในการดำเนินธุรกิจชุมชน โดยเปรียบเทียบระหว่างภาพรวมและภาพย่อยพบว่า มีปัจจัยสำคัญ 10 ประการ ซึ่งมีความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างแยกไม่ออก ได้แก่ 1. ปัจจัยการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน พิจารณา

จากการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในการเป็นเจ้าของธุรกิจร่วมกัน 2. ปัจจัยที่เกี่ยวกับความเป็นผู้นำ ความเป็นผู้นำมีความสำคัญในการกำหนดบทบาทและนโยบายของการดำเนินกิจการ 3. ปัจจัยเกี่ยวกับตัวสมาชิก สมาชิกที่ดีควรมีคุณสมบัติเป็นผู้ที่มีเป้าหมายเดียวกับธุรกิจ มีความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรม ตลอดจนร่วมแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นมีความเชื่อมั่นทั้งต่อตัวผู้นำและธุรกิจ เป็นต้น 4. ปัจจัยที่เกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์กับสถาบันนอกทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาค เอกชน นักวิชาการ ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์นั้นมีทั้งที่เป็นเชิงบวกและเชิงลบ 5. ปัจจัยด้านการเงิน การระดมทุนด้วยการพึ่งพาตนเองเป็นหัวใจสำคัญของการระดมทุนภายในที่มีความมั่นคงกว่าการกู้ยืมเงินจากภายนอก 6. ปัจจัยการบริหารจัดการ พิจารณาทั้ง โครงสร้างและรูปแบบการบริหารจัดการ และการพัฒนาองค์กรธุรกิจซึ่งต้องมีความ โปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ 7. ปัจจัยด้านการผลิต การผลิตควรอยู่บนพื้นฐานความได้เปรียบ โดยเปรียบเทียบของชุมชนนั้น 8. ปัจจัยด้านแรงงาน ชุมชนควรเลือกการผลิตที่ใช้แรงงานในชุมชนที่มีทักษะฝีมือและความชำนาญในการผลิตนั้น ๆ อยู่แล้ว 9. ปัจจัยด้านการตลาด การมีตลาดรองรับสินค้าที่แน่นอนส่งผลดีต่อระบบการผลิต การจ้างงาน และระบบการเงิน 10. ปัจจัยด้านข้อมูลข่าวสาร การกระจายข้อมูลข่าวสารของธุรกิจ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารให้สมาชิกทราบความเป็นไปที่แท้จริงจะช่วยให้สมาชิกเข้าใจใน การดำเนินกิจการนั้นมากขึ้น รวมทั้งการรับทราบข้อมูลข่าวสารจากภายนอก เพื่อให้ทราบถึงความต้องการของตลาดและแนวโน้มสินค้าที่ผลิตของชุมชน

เบญจวรรณ (2541) กล่าวว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม เมื่อทดสอบด้วยสถิติ ได้แก่ ตำแหน่งทางสังคมของสมาชิกกลุ่ม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการดำเนินธุรกิจของกลุ่มและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มโดยรวม

จิตลดา (2543) กล่าวว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพและจัดตลาดในเวลาเดียวกัน หน่วยงานราชการสามารถสนับสนุนงานวิจัยด้านการตลาด เพื่อหาช่องทางการตลาดให้กับผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรซึ่งจะเป็นการแก้ไขช่องทางการตลาดให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

มรุส (2542) กล่าวว่า ศักยภาพของชุมชนคือการรวมกลุ่มทำงานของสมาชิกโครงการ โดยมีผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการที่มีศักยภาพ ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชุมชนสามารถเกิดการสืบทอดและถ่ายทอด อุดมการณ์ของชุมชน และรูปแบบทางเศรษฐกิจแบบวิถีชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างสมัครใจและยุติธรรม ปัจจัยที่ทำให้เกิดศักยภาพชุมชน คือ วัฒนธรรมชุมชนที่มีความเข้มแข็ง การพึ่งตนเองของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน

นันทนา (2542) กล่าวปัจจัยที่มีผลต่อความพร้อมของโรงแรมขนาดใหญ่ในเขตเมือง เชียงใหม่ ในโครงการใบไม้สีเขียว ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจของผู้บริหาร การมีส่วนร่วมของผู้บริหารและพนักงาน การรับรู้ข่าวสาร และระดับการศึกษาสูงสุดของผู้บริหาร

พิสมัย (2543) ได้ศึกษาการดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเฉพาะกลุ่มที่ได้รับการรับรองคุณภาพมาตรฐานตามกระทรวงสาธารณสุข โดยสุ่มตัวอย่าง 13 อำเภอ 13 กลุ่มตัวอย่าง โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม การสังเกตการณ์และการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรได้ก่อตั้งขึ้นเนื่องจากต้องการพัฒนาอาชีพ สร้างกิจกรรมเสริมเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ส่งเสริมการทำงานแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงและมีคุณภาพชีวิตที่ดี เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งและให้คำแนะนำแก่กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โดยร่วมกำหนดแนวทางการดำเนินงานของกลุ่มแปรรูปให้ตรงกับปัญหาและความต้องการกลุ่ม แม่บ้านได้มีการประชุมจัดตั้งกรรมการในการบริหาร คณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรประกอบด้วยตำแหน่งต่าง ๆ ได้แก่ ประธาน รองประธาน เลขานุการ เภรัญญิก และประชาสัมพันธ์ เพื่อดำเนินงานการบริหาร โครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ศักยภาพของแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะจำนวนสมาชิกที่มีส่วนร่วมในการแปรรูป การถือหุ้น และการแบ่งส่วนของเงินปันผลให้กับสมาชิก อีกทั้งขาดการทำบัญชีพื้นฐานอย่างเป็นระบบ